

## XVI.YÜZYIL TEZKİRELERİNDE ÖZÜRLÜ ŞÂİRLER

Süreyya A. BEYZADEOĞLU\*

## Özet

Bu makalede, 16. Yüzyıl tezkirelerinden Latîfî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Sehî ve Kühnü'l-Ahbâr'dan tespit ettiğimiz bedensel özürlü Şâvûr, Fazlî-i Leng, Özrî, Selikî, Meylî, Kâtibî ve ruhsal özürlü Revânî, Nihâlî Cafer Çelebi, Celilî, Gazâlî olmak üzere toplam on şairin yaşam öyküleri, şiirdeki yetenekleri, devletin özürlü oldukları için bu şairlere devlet hizmetinde ne dereceye kadar yer verdiğini, şair arkadaşlarının kendilerine nasıl baktıklarını ve nasıl değerlendirdiklerini, bedensel ve ruhsal eksikliklerinin şairlerin psikolojisine nasıl etki ettiğini ve bu durumun şiirlerine nasıl yansıdığını tespit ettik. Değerlendirmelerimizi, modern edebiyat döneminde yapılan yöntemlerle yapmaya çalıştık. Şiirlerinden alınan örnekleri, günümüz Türkçesiyle yorumladık.

**Anahtar Sözcükler:** Özürlü Şâirler, Tezkire, XVI. Yüzyıl, Şâvur, Fazlî-i Leng, Özrî, Selikî, Meylî, Kâtibî, Revânî, Nihâlî Cafer Çelebi, Celilî, Gazâlî.

## Resume

## Les Poètes Défectueux Dans Les "Tezkire" De 16 Ème Siecle

Dans cet article, nous avons fixé de "Tezkire" au 16 ème sieclé de Latîfî, de Hasan Çelebi, de Âşık Çelebi, de Sehî et Kühnü'l-Ahbar qui sont défectueux Özrî, Selikî, Meylî, Kâtibî, et défectueux mentals nommé Revânî, Nihâlî Cafer Çelebi, Celilî, Gazâlî.

On a déterminé les histoires de vie, des dix poètes totals, l'abilité de poésie, le statut donné par le gouvernement à eux, les manières d'attitude de leurs ami collègues a contre eux, leurs phsyologies à cause de leur inabilité et les efets de cette situation à leurs poèmes.

On a fait notre examinations avec les méthodes utilisés pendant l'époque de la littérature moderne. On a commenté les exemples de leurs poèmes en les interprètent en Turc.

**Mots Clés:** Poets handicapés Tezkire, 16. ème siècle, Şâvur, Fazlî-i Leng, Özrî, Selikî, Meylî, Kâtibî, Revânî, Nihâlî Cafer Çelebi, Celilî, Gazâlî.

## GİRİŞ

Yeni Türk Edebiyatı Dönemi şairlerimizin hayatlarını, edebî şahsiyetlerini, eserlerini inceleyen Edebiyat Tarihçileri ve araştırmacı yazarlar, şairler hakkında objektif bir değerlendirme yapabilmek için aile yapılarını, sosyal yaşayışlarını, yetişme tarzlarını, psikolojik durumlarını en ince noktalarına kadar araştırma ihtiyacını duymuşlardır.

Mesela, Ahmet Hamdi Tanpınar<sup>1</sup> Abdülhak Hâmid'in şiirini değerlendirirken, Onda Fatma Hanım'ın ölümü üzerine yazdığı "Makber"den çok daha önce bir ölüm fikri-sâbitinin bulunduğu temasta, "Makber, Hâmid'in şuur altında, Fatma Hanım hikâyesinden çok evvel bir sembol olarak mevcuttur" dedikten sonra, bu ölüm fikri-sâbitini, Hâmid'in dedesi Abdülhak Mollâ'nın saray doktoru oluşu nedeniyle ailede her an hastalık ve ölümün konuşulmasına, "Garam"da geçen Çamlıca'daki bahçelerinde bulunan boş mezara ve Tahran'da bir av dönüşünde babasının ölüsüyle karşılaşmasının etkilerine bağlayarak "Böylece Hâmid'in dönüp dolaşıp geldiği meseleler, onun irsiyetine girerler," der.

Mehmet Kaplan<sup>2</sup> da Hâşim'in şiirini değerlendirirken irsiyetine ve çocukluk yıllarına dönerek "Annesi ve babası Arap olan Hâşim, mültecilik fikirlerinin hâkim olduğu bir devirde yaşadı. İctimâî muhiti ile anlaşılmayarak kendi içine ve sanat âleminde çekildi. Çocukluğunda kaybettiği annesine ait hasta, nârin, müşfik ve güzel vasıflarını hâiz kadın ve kadınlar Hâşim'in hülya ufuklarını doldurdular. "O Belde" ve "Yollar" da kendilerine büyük bir iştîyâk duyulan kadınların Hâşim'in gayr-ı şuurunda yaşayan annesinin hayâli ile alakalı olduğu söylenebilir." der.

Yeni Edebiyat Dönemi şairleri için yapılan bu değerlendirmeler 600 yıllık Eski Edebiyat döneminde yetişmiş 3000'i aşkın Dîvân şairi için de düşünülmelidir. Her ne kadar Dîvân şairlerimizin hayatı, edebî şahsiyetleri ve eserlerini konu edinen ve bir nevi Edebiyat Tarihi özelliği taşıyan tezkirelerde bu tür değerlendirmelere belge teşkil edecek bilgiler mevcutsa da Dîvânları üzerinde çalışma yapılan

şair sayısı 300'ü geçmediğinden bu bilgi ve belgeler bütünüyle değerlendirilememiştir.

Biz bu araştırmamızda, 16.Yüzyıl tezkirelerinden tesbit ettiğimiz bedensel ve ruhsal özürlü 10 şairi, yukarıdaki hususları gözönüne alarak şu açılardan değerlendirmeye çalışacağız:

Bedensel veya ruhsal özürlü şairlere devletin yaklaşımı nasıl olmuş, şair dostları onlara nasıl bakmış, şairlerin psikolojik durumları şiirlerine nasıl yansımış ve bu şairler kendilerini nasıl değerlendirmişlerdir.

İnceleyeceğimiz şairlere geçmeden önce, Osmanlı Devleti'nin genel olarak özürlülere bakış tarzının nasıl olduğunu Künhü'l Ahbâr'dan tespit ettiğimiz Yavuz Sultan Selim dönemi defterdarlarından Mustafa Çelebi örneği ile tanıyalım<sup>3</sup>. "Mustafa Çelebi nice yıllar bu tarîk ile hizmet itdüken sonra nikrîse mübtelâ olup, bilküllüye meşy ü hareketden kalmış hâlâ ki yine azline ruhsat virilmeyüp tezkire ile arza girmesi münâsib görülmüş her çend ki kendisi istifâ idermiş, padişah mağfûrûnleh anun vücûdî mahz-ı yümn-i bereketdür diyü mansıbdâ ibkâ idermiş. Felâcerem arz gününde câvuşân-ı dîvân ikisi tezkiresini götürüp bâb-ı hümayûna dek iletirler imiş. Bâdehü kapı oğlanı nâmındaki ağalardan ikisi götürüp arz odasındaki mahalline vâsıl iderlermiş."

Günümüz Türkçesiyle idfade edersek: Uzun yıllar defterdarlık yapan Mustafa Çelebi gut hastalığına tutulur ve artık hareket edemez hale gelir. Buna rağmen görevine son verilmeyerek, pâdişâhın huzûruna sedye ile getirilmesi uygun görülür. Kendisi ne zaman istifa etmek istese pâdişâh, onun varlığı bereket ve uğura sebeptir diyerek görevde tutar ve devletin mâliyesi hakkında rapor vereceği zaman iki Dîvân Çavuşu sedyeyle arz odasının kapısına kadar getirirler ondan sonra da iki kapı oğlanı arz odasındaki yerine taşırlarmış.

Görülüyor ki devlet, üst düzey bir yöneticiyi felç olduğu için görevinden ayırmıyor. Onu sedye ile huzûra getirtiyor ve işleyen beyninden yararlanıyor. Bu ibret alınması gereken örnekten sonra şimdi konumuzu teşkil eden bedensel özürlü Şâvûr, Fazlî-i Leng, Özri, Selikî, Meylî, Kâtibî ve ruhsal özürlü, Revânî, Nihâlî Câfer Çelebi, Celilî ve Gazâlî'yi tanıyalım:

<sup>1</sup> Ahmet Hamdi Tanpınar XIX.Yüzyıl Edebiyat Tarihi, İstanbul: 1956, s: 508.

<sup>2</sup> Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri I.İstanbul: 1963, s:114.

<sup>3</sup> Mustafa Âli, Künhü'l Ahbâr, Süleymaniye Kütüphanesi./ Fatih T.Y.4225, s: 328-329.

## BEDENSEL ÖZÜRLÜ ŞÂİRLER

**ŞÂVÛR<sup>4</sup>:** Sultan Bâyezid dönemi şâirlerindendir. Kastamonu'da doğmuş İstanbul'da şöhrete ulaşmıştır. Mesken edindiği meyhânenin merdiveninden düşer ve ayağı kırılır. Dostları, bu ona ders olur, şarabı bırakır diye düşünürken o, ayağının kırıklığını bahane ederek mescide hiç gitmezken topallaya topallaya meyhâneye koşar ve eskisinden daha çok içermiş.

Birçok şehirde müderris ve kadılık olarak görevlerinde bulunmuştur. Devlet, topaldan müderris olmaz, kadı olmaz demeyip görevde tutmuşken şâir arkadaşları, hezel yollu şiirleriyle şâiri rahatsız etmekten geri kalmamışlardır. Bunların başında Tâliî gelir. Şâvûr'un bugün Kastamonu'nun kazası, o zamanın nâhiyesi olan Araç'a kadı olarak atanması üzerine şu kırıcı beyti söyler:

*Şâvûr-ı a'rec kim bugün akza'l-kuzât  
olmak diler*

*Bin yıl ki tahsîl eylese Araç anun  
mi'râcîdur*

"Şimdilerde Topal Şâvûr büyük şehir kadılığını istemektedir. Ancak bin yıl öğrenim görse de onun yükselebileceği yer Araç'tır."

Şâvûr ise kendisinden çok emin ve bu makamlara fazlasıyla lâıyk olduğu düşüncesindedir. Ayağının topallığına takılan dostunu cahillikle suçlayarak şöyle cevap verir:

*Ta'n eyler imiş bana ayaksız diyü cühhâl  
N'ola ayağum yoğ ise her fende elim var*

"Cahiller beni ayağım topal diye ayıplarlarım. Ayağım yoksa ne olurmuş yani? Ben her çeşit bilgiye sahibim, her fende elim var."

Âşık Çelebi'ye göre başka şâirlerin sahiplendiği dillerden düşmeyen şu beyt Şâvûr'undur:

*Dolup gül yüzli dilberlerle meclis döndi  
gülzâra*

*Güle yer yok meğer yapışduram penbeyle  
divâra*

"Meclis gül yüzlü dilberlerle dolup gül bahçesine benzedi. Burada güle yer kalmadı bari onu pamukla duvara yapıştırıyım."

Âşık Çelebi'nin, özellikle müfredlerini takdir ettiğini söylediği Şâvûr'u, görülüyor ki devlet el üstünde tutmuşken, dostları kıskanmışlar, kendisi ise her zaman başarılı olduğunu söyleyerek eksikliğini kabul etmemiştir.

**FAZLÎ-Lİ LENG<sup>5</sup>:** Edirnelidir. Adı Fazlullah'dır. Öğrenim yılları maddi sıkıntılar içinde geçmiş olmasına rağmen başarısı herkes tarafından takdir edilmiş, Amasya müftüsü Ümmü'l-Veledzâde'den mülâzim olma şansına sahip olmuştur. Tek ayağının aksak olması nedeniyle Topal Fazlî diye tanınır. Devrin ilimlerine fazlasıyla sâhip olan şâiri, Âşık Çelebi değerlendirirken Cârullah'la<sup>6</sup> bilimde eşdeğer görür. Aslında her iki âlimin de ayaklarının topal olması Âşık Çelebi'yi böyle bir benzetmeye sürüklemiştir. Yoksa Cârullah'ın bilimdeki üstünlüğü ve hizmeti çok daha fazladır. Kanaatimizce resmî görev verilmeyişinin nedeni de dikbaşlılığı ve fazlaca övünmesindendir. Kendisinden emin olan Şâir, bedensel özrünün bilimdeki yeteneğine asla engel olmadığını söyler. Arkadaşları ise onun şiir ve nesirdeki yeteneğini takdir etmekle birlikte fazla övünmesini istihza ile karşılarlar. Bunlardan Emrî, Âşık Çelebi ve Kühnü'l Ahbâr'da ufak farklarla yer alan bir gazelini, şâirin ağzından söyleyerek onun büyüklük psikolojisini sergilemeye çalışır. Düşünün ki, gazeli, Emrî yazıyor fakat Fazlî'yi yine Fazlî'ye yazdırır gibi davranıyor. Bu ince istihzâyı içeren gazel şöyledir:

*Timûr-ı mihnetem gam ili atum oynadı  
Âhum duhânî<sup>7</sup> kursa n'ola bana otağı*

"Ben kendi derdimin Timuruyum. Atımın oynadığı yer ise gam ülkesidir. Ben dertliye, ahımın dumanı çadır kursa niçin tuhaf karşılansın ki."

*Deşt-i belâda bî-ser ü bî-pâ fûtâdeyem  
Çıkıdum ayakdan arayı ol lâlâ yanağı*

"Başsız ayaksız bela çölüne düşmüşüm. O lale yanaklı sevgiliyi ararken ayaktan oldum."

*Allâme-i gamem kanı bir ayağum çeker  
Müftî-i aşka göstereyim mollalanmağı*

"Gamin ne olduğunu en çok ben bilirim. Bu konuda bana kimse ayak bağı olamaz. Aşk konusunda fetvâ verenlere gelsinler de mollalanmak nedir göstereyim."

*Ayağum üstüne turamazsam 'aceb midür*

<sup>5</sup> Âşık Çelebi, a.g.e. s 530

<sup>6</sup> Cârullah Mahmud Zemahşeri;1074' de Harezm'in Zemahşer köyünde doğdu.Çocukluk yıllarında damdan veya hayvandan düştüğü için ayağı kesilmiş ve takma bacakla yürümek zorunda kalmıştır. Keşşâf adlı meşhur tefsiri vardır. 1144'de Zemahşer'de ölmüştür...Ahmet Suphi Fırat, Arap Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, s.317

<sup>7</sup> Kühnü'l Ahbâr'ın Tezkire Kısmı, Mustafa İsen, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s.254

<sup>4</sup> Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuârâ, Millet Kütüphanesi, Ali Emîri T.Y. 772, s: 642.

*Mestüm şerâb-ı 'aşk ile anma<sup>8</sup> ayılmağı*

"Ayağım üstüne duramazsam tuhaf karşılamayın. Aşk şarabından sarhoş olmuşum bana ayılmaktan bahsetmeyin."

*Ferzâne gibi gerçi ki bir keç-revem şehâ*

*Nat'-ı zemînde gözedürem niçe beydağı*

"Şâhım! Ferzâne (satrançta vezir) gibi gerçi eğri büğrü (çapraz) gitsem de satranç tahtasında düz gidip çapraz taş alan piyonları gözetirim."

*Gördüm ki bezm-i gamda beni ağsador rakîb<sup>9</sup>*

*Bir özr-i leng eyleyü<sup>10</sup> götürdüm ayağı*

"Gam meclisinde gördüm ki rakîb beni atlatıyor (aksak bırakıyor). Bir topallık numarası yaparak ayağı(şarabı) götürdüm."

*Devrân ayağum aldı meded eyle sâkiyâ*

*Sun destüme şu kan olası meyle bardağı<sup>11</sup>*

"Ey sâkî! Devran bana çelme attı. İmdadıma yetiş. Elime şu kan olası mey dolu bardağı sun."

*Fazlî-i Leng pâyuna düşse 'aceb degül*  
*Âhû görincedür güzelüm itün ağsağı*

"Topal Fazlî ayağına düşse garip karşılama. Güzelim! İtin aksaklığı ceylanı görünceye kadardır."

**ÖZİRİ<sup>12</sup>**; Üsküplüdür, tek ayağı total olduğu için 'Özrî mahlasını kullanmıştır. Kardeşi 'İzârî de şâirdir. Hasan Çelebi'ye göre ayağa kalkmağa bile takati yoktur. Zorla bir iki adım atmak istese, büyük ızdırab duymaktadır. Âşık Çelebi şiirdeki yeteneğini; "şiirde ana az kimse hemtâ olurdu." (Devrinde şiirde ona çok az kişi denk olurdu) şeklinde değerlendirerek ona, feshatta ancak İran şâirlerinden Nizâmüddîn-i A'rec'in ayakdaş olabileceğini söyler.

Yürüyemeyecek kadar total olan ve acılar içerisinde kıvranan 'Özrî'yi de Devlet sen sakatsın diye bir kenara itmemiş ona kadılık makamını layık görmüştür. Rüşvet yiyen kadılardan şikayetçi olan Âşık Çelebi, 'Özrî'nin kadılık mesleğinde dürüst davrandığını, doğru

yolda, ayağını düz basmayan cahillere benzemediğini, hele rüşvete hiç meyletmediğini, veciz bir ifâdeyle şöyle dile getirir:

"Sonra kadı oldu ammâ kazâsında râh-ı istikâmetde ayağın düz basmayup râcil değil imiş. Kangî cânibe rüşvet ağsa ol cânibe mâil olur değil imiş."

Tezkirecilerin takdir ettiği 'Özrî hakkında, dostları ne söylediler bilmiyoruz ama şâir kendi durumunu şu beytinde,

*Aşkun yoluna varmağa yok pây kudreti*

*Sanma bu yolda 'Özrî kulun 'özleng ider*

"Aşkın yoluna ulaşmak için ayağında kudret kalmadığını, bunun ayağının topallığından sanılmaması gerektiğini" söyleyerek kaderini yenmeğe çalışır. Yine Âşık Çelebi'nin kaydettiği şu beyit ise O'nun şiirde total olmadığına çok güzel bir örnektir.

*Ankebûd-ı hâne dūd-ı nâle oldu pîrehan*

*Yirde gökde yiri yok miskine ancak kefen*

"Örümcek ağı ve âh dumanı ona gömlek oldu. Yerde gökte yeri olmayana ancak bu şekilde kefen olur."

**SELİKÎ<sup>13</sup>**; Hâmid (Isparta)lidir. Esas adı Şâbân'dır. Şiirinin güzelliği, akıcılığı ve özellikle nesih yazı türündeki ustalığı nedeniyle Selikî mahlasıyla anılmıştır. Hakîmzâde, Mekke kadısı iken danişmendi<sup>14</sup> olur. Mekke dönüşü önce Kalkandelen'e sonra Kefe yakınlarındaki Menkûb'a kadı tayin edilir. Şâiri çekemeyenler, Menkûb'un, lugatta gözden düşmüş anlamına geldiğini kastederek "Kâdî-i menkûb" diye alay ederler.

Kalkandelen kadısı iken gözü göremeyecek derecede rahatsızlanmış buna raağmen kadılığa devam etmesi devlet tarafından uygun görülmüştür. Fakat şâiri çekemeyen dostları gözündeki rahatsızlığı bahane ederek onu yermekten geri durmazlar. Şâiri diline dolayanlardan biri Âşık Çelebi'dir. Arapça bir deyimden yararlanarak şöyle der:

<sup>8</sup> a.g.e. "anman"

<sup>9</sup> a.g.e. "hasûd"

<sup>10</sup> a.g.e. "itdüm ü"

<sup>11</sup> Künhü'l Ahbâr'da bu beyt bulunmamaktadır.

<sup>12</sup> Âşık Çelebi, a.g.e. s.462; Latîfî, a.g.e. s.366; Hasan Çelebi, a.g.e. s.620

<sup>13</sup> Âşık Çelebi, a.g.e. s.431,432; Latîfî, a.g.e. s.408; Hasan Çelebi, a.g.e. s.482; Künhü'l-Ahbâr, a.g.e., s.232; Şehî Beğ, Tezkire, Mustafa İsen, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s.225

<sup>14</sup> Danişmend: Medrese tahsili görmüş olanlar hakkında kullanılan tabirlerden biri idi. Bunlardan imtihan verip muvaffak olanlar "mülâzim" nâmını alıyor ve isimleri "Rûznâme-i Divân-ı Hümâyûn'a" geçiriliyordu.... Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını İstanbul, 1983. s: 393.

*Kâdi olmuşdur Selikî n'ola a'mâ olsa ger  
Hak dimişlerdür izâcâe'l-kazâ 'umyü'l  
baser*

“Selikî kör olsa da kadı olmuştur. Doğru demişlerdir kazâ gelince göz kör olurmuş.”

Son görev yeri olan Menkûb'dan azledilip İstanbul'a gelirken Dobruca yakınlarındaki Deliorman içinde ailesiyle birlikte kaybolmuştur. Hasan Çelebi, bu kayboluşu “şehid olmuşdur” şeklinde değerlendirir ve sanki şâir de şehid olacağını bilmişcesine şu anlamlı beyti söylemiştir der.

*Yolunda cân virem gibi derûnumda  
'alâmet var  
Şehid-i tîg-i 'aşk olmağa gönümde  
şehâdet var*

Şâiri sevmeyen, onunla alay edenlerden biri de Hayâlî'dir. Şiirine nerede rastlasa “sin”in üstüne üç nokta koyarak “Selikî” mahlasını “Şelikî” yapar.

Gözünün rahatsızlığından dolayı dostlarının kendisiyle alay edişi, şâirin psikolojisini etkilemiş, içine dönük, karamsar bir tip olmuştur. Dîvânından alınan şu iki örnek beyit bu karamsarlığı aksettirmektedir:

*Süz-ı 'aşkundan yanar döymez tenimde  
pîrehen  
Dostum sensin beni âlemde gönülsüz  
koyan  
Yakamı şevkunla çâk itdüm görenler  
didiler  
Yakasuz kor derd-mend âhir seni ol sim-  
ten*

“Sevgilim senin aşk ateşinle yanan tenime gömlek dayanmaz. Dostum beni âlemde gönülsüz bırakan sensin.”

“Yakamı, seni arzulayarak parça parça ettim. Görenler ‘ey dertli sonunda o gümüş bedenli güzel seni yakasız kor’ dediler.”

**MEYLÎ**<sup>15</sup>: Bursalıdır. Bezzâz(dokumacı) esnafının önde gelenlerindendir. Bir gözü kör, bir kolu çolak, bir ayağı topaldır. Herhangi bir devlet hizmetinde bulunmamıştır. Âlî, Künhü'l-Ahbâr'ında neye dayandığını söylemeden “fitne fenninde ayağın çeker bulunmaz” (Fitne çıkarmakta eşi benzeri bulunmayan biridir) diye tavsîf eder.

Bu vücut noksanlıkları şâiri büyük bir karamsarlığa itmiş, ruhsal yönden huzursuz olmasına neden olmuştur. Huzursuzluğunu

aksettiren şu örnek beyitler bunun birer küçük delilidir:

*Murg-ı dil ey yüzi gül kûyuna varmağ  
ister*

*Talbınur bâl u peri yoğ iken uçmağ ister  
Ağladuğum bu ki her dem benim ol serv-*

*i sehî*

*Reh-i 'aşkunda gözüm yaşını ırmağ ister  
Virdüğü rif'ate ey dil feleğin aldanma  
Seni bir lu'b ile ol gökden uçurmağ ister*

“Şâirin gönül kuşu, gül yüzlü sevgiliye kavuşmak için çırpınır durur ama kolu kanadı olmayan nasıl uçar”

“Servi boylu sevgili gözümde akan yaşların ırmak gibi akmasını istediği için durmadan ağlıyorum”

“Ey gönül feleğin sana verdiği rütbeye sakın aldanma bir oyunla seni o yüce makamdan uçurmak, atmak ister.”

**KÂTİBÎ**<sup>16</sup>: Asıl adı İlyastır. Devletin ileri gelen bazı kişilerinin kâtibi olduğu ve onların çocuklarına ders verdiği için bu mahlası almıştır. Medrese öğrencisiyken diline lüknet<sup>17</sup> (pelteklik) hâsıl olur. Çok kültürlü olmasına rağmen derdini anlatmaya dili dönmediğinden kâtiplikten daha yukarı bir makâma ulaşamamıştır. Renkli mürekkepler kullanarak Defterdâr Nakkaş Âlî Beğ'e çok süslü bir kaside yazmış ancak özüünden dolayı huzuruna çıkma cesareti bulamayınca kasidesini Cezâyir Defterdârı İskender Beğ'e sunmuştur.

İnsanlarla rahat konuşamamanın verdiği ızdırapla karamsarlığa düşmüş teselliye tasavvufa sığınmakta bulmuştur.

Hasan Çelebi, ekâbirden birinin düğünü için şâirin şu kıtayı söylediğini ve ebced hesabına göre 100 eksik çıktığına işaret ettiğini söyler:

*N'ola ma'zûr dutsalar yârân  
Hidmet-i sûrda kusûrum çok  
Ol sebebdendür ki târihi  
Sûr-ı bî-mesel dimeğe yüz yok*

“Düğün için yazdığım bu manzûmemde kusûrum çok biliyorum. Dostlarım mazur görsünler, bu kusurumdan dolayı güzel bir tarih şiiri demeğe yüzüm yoktur.”

<sup>16</sup> Âşık Çelebi, a.g.e. s: 283; Hasan Çelebi, a.g.e. s: 806; Künhü'l-Ahbâr, a.g.e. s: 264; Sehî Beğ, a.g.e. s: 177.

<sup>17</sup> Cemal Kurnaz, Türküden Gazele, Halk ve Dîvân Şiirinin Müsterekleri Üzerine Bir Deneme. Akçağ Yayınları, Ankara. 1997 s. 471.

<sup>15</sup> Hasan Çelebi, a.g.e. s: 957; Künhü'l-Ahbâr, a.g.e. s: 277; Sehî Beğ, a.g.e. s: 206.

Ebcd hesabına göre 1086 târihi çıkmaktadır. Tevriye yoluyla söylediği 100'ü çıkarınca 986 olur.

Görülüyor ki konuşma özürlü olmasına rağmen kâtip olarak devlette görev yapıyor, konaklarda devlet adamlarının çocuklarına ders veriyor ve asla bir tarafa itilmiyor.

### RUHSAL ÖZÜRLÜ ŞÂİRLER

Ruhsal bozuklukların çeşitli nedenleri vardır. Bunlar kalıtsal olabilir veya öğrenim sırasında şâirin geçirdiği ateşli bir hastalık ya da aşırı derecede alkol almanın doğurduğu rahatsızlıklar olabilir. Şimdi tanıyacağımız ruhsal özürlü şâirleri bu bilgiler ışığında değerlendirmek gerekecektir.

**REVÂNÎ**<sup>18</sup>: Edirnelidir, adı Şücâ'dır. Evinin Tunca yakınlarında oluşu sebebiyle nehrin akışına uygun Revânî mahlasını kullanmıştır. Önce II. Sultan Bayezid'in hizmetinde bulunmuş, sonra Trabzon'a giderek orada Sancak Beyi olan Yavuz Sultan Selim'in sohbet arkadaşı olmuştur. Bu dostluk Yavuz'un ölümüne kadar sürer. Divânı dışında sohbet âdâbını ve işret sebeplerini konu edinen İşretnâme adlı eseri vardır.

Revânî, sözünü esirgmeden söyleyen, heyecanlı, sosyal yönü çok güçlü bir şâirdir. Sultan Selim'e yakın olduğundan devletin imkanlarından fazlasıyla yararlanmıştı. Tezkire yazarlarının müşterek tesbitlerine göre Revânî, bir türlü paraya, mala doymayan hep fazlasını isteyen bir karaktere sâhiptir. Yaratılıştan gelen bu özellik şâiri bir takım yanlışlıklara sürüklemiştir. Revânî ilk yanlışlığı, Bayezid tarafından atandığı Surre<sup>19</sup> eminliği görevindeyken yapar. Devlet hazinesinden ayrılan epeyce yüklü bir parayı Mekke fukarasına götürürken bir kısmını zimmetine geçirir. Bunu duyan devrin şâirleri, konuyu hiciv yollu şiirlerle dillendirirler. Mesela, Gazâlî bu olaya şu beyitle temas eder<sup>20</sup>:

*Senün ey hâce derdün arturan dînâr u dirhemdür*

*Ki artar her maraz zîrâ ki safrâ ile balgamdan*

<sup>18</sup> Âşık Çelebi, a.g.e. s: 631; Hasan Çelebi, a.g.e. s: 419; Künhü'l-Ahbâr, a.g.e. s: 176; Sehî Beğ, a.g.e. s: 176; Latîfî, a.g.e. s: 372.

<sup>19</sup>Surre: Para kesesi yerine kullanılan bir tabirdir...Osmanlı Hükûmeti tarafından her sene hac mevsiminde Haremeyn(Mekke ile Medine) ahalisine gönderilen para hakkında da bu tabir kullanılırdı. Mehmed Zeki Pakalın a.g.e. CIII, s: 280.

<sup>20</sup> Âşık Çelebi, a.g.e. s: 760.

*"Ey efendi senin hastalığını arttıran para ve maldır. Zira her hastalık safrâ ile balgamdan ziyadeleşir."*

Bir diğer şâir de o sırada Revânî'nin bir göz rahatsızlığı geçirmesini bu günaha bağlayarak adeta "gözüne dizine dursun Revânî" dercesine şu kıtayı söyler:

*Müselmânlık mıdır bu ki Revânî  
Unuttun Ka'beye gideli Hakk'ı  
Ne gam ger dînüne noksan gelirise  
Hele dünyâna itirdün terakkî  
İçine kan olup turdı gözüne  
Seni âhir onarmaz Ka'be hakkı*

Revânî, bunun bir yolsuzluk değil bir hak olduğunu "bal tutan parmağını yalar" fehvâsınca şu kıtasıyla meşrû göstermek istemiştir:

*Be Revânî hele neler didiler  
Bal dutan barmağın yalar didiler  
Ka'beyi böylece ziyâret iden  
Dîn ü dünyâsını yapar didiler*

Padişah bunun bir hırsızlık olduğunu anlamış fakat fazla ses çıkarmayarak bir nevi kızak görevi sayılan Bursadaki Murâdiye tevliyyetine mütevellî olarak atamıştır. Bu göreve ısınamayan Revânî, hayâlindeki yaşayışa ulaşabilmek için Trabzon'da bulunan Şehzâde Selim'e intisâb etmiştir. Bir müddet sonra adı yine bir yolsuzluğa karışan Revânî'nin Şehzâde'nin emriyle malına mülküne el konulmuş, perişan bir vaziyette ortada kalınca başka bir kapiya sığınmak için yollara düşmüştür. Niyeti Mısır'a gitmektir. Dostlarının araya girmesiyle affedilir ve bu olay üzerine özür mâhiyetinde Şehzâde'ye şu beyitle başlayan bir gazel sunar<sup>21</sup>:

*Ne aceb gerdiş-i âlem ne aceb devr-i felek*

*Bir iki demde yile virdi otuz yıllık emek*

"Şu kahpe feleğin, şu dönek dünyanın tuhaflığına bak ki bir anda otuz yıllık emeğimi hiçe saydı."

Revânî'nin gözü pektir. Yavuz Sultan Selim ile İstanbul'a gelir ve Yavuz'un ihtilalle babasını tahttan indirişinde yanında bulunur. Âşık Çelebi, bu anı şöyle dile getirir: "At üstünde hâzır ve bu mâcerâyâ nâzır idi. Şevk ü şâdiden dülbendin göğre çıkarup hevâyâ perrân eyledi."

"At üstünde emre hazır bir vaziyette bu macerayı seyrediyordu. Sevincinden sarığını gökyüzüne fırlattı."

Revânî'nin bu fedâkarlığı karşısında, Sultan Selim tahta çıkınca önce mutfak kâtibi

<sup>21</sup> Süreyya Beyzadeoğlu "Bir Dilek Daha" Türk Edebiyatı. Ocak 1999, s: 40-43.

sonra da mutfak emîri görevine getirilir. Bu yolsuzluğa elverişli makamlarda Revânî, kesesini fazlasıyla doldurmuş, biraz olsun bizi de gör diyen dostlarına yüz vermemiştir. Kendisinden istifade etmek isteyenlerden birisi Bağdadi şâir Basîrî'dir<sup>22</sup>. Revânî'ye bir kasideyle yaklaşan Basîrî, sadece beşi bakır, beşi kurşun on akçe koparabilir. Basîrî, Revânî'nin bu pintiliğini, Pinti Hamid'le eşdeğer görerek şöyle söyler:

*Revânîyle meğer Pinti Hamîdün  
Bir aradan yaratılmış revânî  
Birinin vâsf-ı nâmî lâyezûkun  
Birinin na't-ı âbî lenterânî*

“Meğer Revânî ile Pinti Hamid'in ruhları birarada yaratılmış, birinin ekmeğinin özelliği, yenmemesi; diğerinin suyunun özelliği, görülmemesidir.”

Basîrî onun pintiliğini bir başka beytinde de şöyle dile getirir:

*Vardum Revânî matbahına tu'me isteyü  
Gördüm hırânisini acından köpük  
kusar*<sup>23</sup>

“Biraz azık istemek için Revânî'nin mutfağına gittim, bir de gördüm ki mutfak hizmetlileri acından köpük kusuyorlar.”

Revânî'nin mutfağından yararlanmak isteyenlerden biri de Gazâlî'dir. Sıcak bir günde hararetini gidermek için karpuz istemişse de umduğunu bulamamış, eli boş kalmıştır<sup>24</sup>.

Revânî son görev yeri olan Ayasofya mütevelliliğinde de “huylu huyunu bırakmaz” misali, kesesini iyice doldurur, topladığı paralarla Kırkçeşme yakınlarında yanında odaları da bulunan görkemli bir mescid yaptırır. Bir gün Sultan Selim Han oradan geçerken “bu mescid kimindir” diye sorar. “Revânî kulunun” cevabını alınca başını sallayıp bir müddet taaccübde kalmış ve “Hoş Ayasofyasın ki yılda bir mescid kuzularsın” diyerek Revânî'nin yolsuzluğunu etrafındakilere duyurmuştur. Bu, Revânî'nin belirlenmiş üçüncü yolsuzluğudur. Ama Revânî yine keyfince yaşamaya devam eder. Âli, Kühü'l Ahbâr'ında Revânî'nin çok zaman sarhoş gezdiğine işaretler. İşretnâme adlı eseri, onun sarhoşluğunu yansıtır diyerek bu eserinden şu beytin de bulunduğunu beş beyti örnek gösterir:

*Kimün kim câm ile hoş âlemi var  
Süleymândur ki elde hâtemi var*

“Kimin içkiyle arası iyiye o kişi tıpkı elinde mühürü bulunan pâdişâh gibidir.”

Revânî'nin yolsuzluğu, bununla da kalmaz. Dostlarına göre başkalarının şiirlerini de çalmıştır<sup>25</sup>. Nüktedân bir şâir bunu şöyle dile getirir:

*Manilerümi göz göre bağlar yürür diyi  
Zâtî ile Revânî yine kan bıçak durur  
Zâtî'ye niçün öyle idersin didüm didi  
Uğridan ise yine harâmîye hak durur*

“Şiirlerimi göz göre göre alıp yürütür diye Zâtî ile Revânî kanlı bıçaklıdır. Zâtî'ye niçin öyle yaptığını sorduğumda, Revânî'yi kastederek hırsızlık yapmaktansa yol kesen eşkiyâ daha iyidir dedi.”

Görülüyor ki, bilinen huysuzluğuna rağmen devletin Revânî'ye yaklaşımı çok lutufkâr olmuştur. Şâir dostlarının O'nu hicivleriyle uyarmalarına rağmen Revânî bunlara aldırış etmemiş, şiirleriyle tepki göstermemiş, keyfince yaşamaya devam etmiştir. Biz bu vurdumduymazlığı, bu dengesizliği şâirin ruhsal bozukluğuna ve sarhoş yaşamasına bağlıyoruz. Böylesine özürle bir kişinin uzun süre devlet hizmetinde tutulmasını ise keskin zekası ve şiirdeki kabiliyeti ile izah ediyoruz. Nitekim, şu iki beyit onun şiirdeki ustalığına küçük birer örnektir<sup>26</sup>:

*Şive öğrenmiş kamer ol serv-i bâlâdan  
yine*

*Başına bir deste gül sokmuş Süreyyâdan  
yine*

“Ay, o servî boylu sevgiliden işve yapmayı öğrenmiş, başına ülker yıldızından bir deste gül sokmuş.”

*Yollar üstinde düşüp bitmezdi hergiz  
âfütâb*

*Câm-ı aşkundan senün ger olmasa mest  
ü harâb*

“Eğer senin aşk kadehinden sarhoş olmasaydı, güneş sürekli yollar üstüne düşüp bitmezdi.”

**NİHÂLÎ CA'FER ÇELEBİ**<sup>27</sup>: Bursalıdır. Âşık Çelebi'nin babasının en yakın arkadaşısıdır. İkiisi de Âşık Çelebi'nin amcasının

<sup>25</sup> Latîfî a.g.e. s: 373.

<sup>26</sup> a.g.e. s: 373.

<sup>27</sup> Âşık Çelebi, a.g.e. s: 385.

Kühü'l-Ahbâr, a.g.e. s: 182.

Sehî Beğ, a.g.e. s: 155.

Latîfî, a.g.e. s: 343.

<sup>22</sup> Latîfî, a.g.e. s: 119.

<sup>23</sup> Ahmed Bâdi . Armağan. Haz. Süreyya Beyzadeoğlu T.Ü. Basılmamış Araştırma Projesi. 1998, s: 3; Latîfî a.g.e. s: 130 “Gördüm harâbesini acından köpek kusar”

<sup>24</sup> Âşık Çelebi, a.g.e. s: 763.

öğrencisi olmuşlardır. Birbirinden hiç ayrılmayan bu iki dost, harâbâtlarda, meyhânelerde özellikle de Efe Meyhânesi'nde buluşur, yer, içer, eğlenirler. Bursa'da Murâdiye tevliyetinde mütevellilik yaptığı için önce Murâdiye Ca'feri diye anılmış, daha sonra Galata Kadılığına getirilince Galata Ca'feri diye tanınmıştır. Ca'fer Çelebi içkiye aşırı derecede düşkündür. Bu aşırılık şâiri hırçınlaştırmış, saldırgan olmaya yöneltmiştir. Hezle mâil bir tabiata da sahip olduğundan vezirleri, kazaskerleri, özellikle de şâir arkadaşlarını ve hüner sahiplerini müfred, kıt'a, kaside ve murabbâlarıyla hicv etmiş tabiatıyla hicv ettiği makam ve mevkî sahiplerinin buğzuna uğramıştır<sup>28</sup>. Şâirin bu huysuzluğunu Fuat Köprülü delilik olarak nitelendirir<sup>29</sup>.

Galata'ya kadı olduğunda, devletin önde gelen kişileri, şeriatın hizmetine girdin özellikle başkent olan İstanbul civârında bundan sonra içmen uygun olmaz diyerek şarap içmekten vazgeçirmek isterler. O sıralarda Mihaloğlu'na da uçta bir sancak verip suç işlememesini öğütlerler. Ca'fer Çelebi bu iki yasağı eşdeğer sayıp; "Mihaloğlu'na uçta bir sancak virüp suç işlemeyi yasak itmek, bana Galata'yı virüp şarab içme dimeğe benzer<sup>30</sup>" diyerek tepkiyle karşılaşmıştır.

Bir müddet sonra görevinden azl edilir. Bunun üzerine sade söyleyişi ve anlamıyla günümüz için de geçerli sayılan şu kıt'ayı der:

*Kime kimden şikâyet eyleyeyin  
Sergüzeştüm hikâyet eyleyeyin  
Ehl-i 'ilmün fakîrine şimdi  
Kimse dimez riâyet eyleyeyin  
Sakalı bitti fazl u ma'rifetün  
Vurayın ehl-i sanat eyleyeyin*

Sultan Selim, Arabistan Seferi'ndeyken sıkıntılı anlarında sohbet etmek için İstanbul'dan türlü hüner ve marifete sahip birkaç kişi ister. Devletin yetkili kişileri, bu göreve Ca'fer Çelebi'yi, Üsküb müderrisi İshâk Çelebi'yi ve Mihaliç Kadısı Köse Bezen'i uygun görürler. Bu üç şâir arkadaş, yolda birbirleriyle hezel yollu şiirler söyleyerek uzun bir yolculuktan sonra padişâhın huzûruna çıkarlar. Sultan Selim'e de bu türde şiirler söyleyerek onu eğlendirmek isterler. Padişâh üçünü de lâubâli bulur ve biz sohbet arkadaşı istedik bunlar nasıbsız kişilermiş diyerek, biraz bahşış verip geldikleri yere geri gönderir.

Şâir, şarap içmekten ve çok et yemekten nikris(gut) hastalığına tutulmuş buna rağmen içki alışkanlığından bir türlü vazgeçemeyerek, hastalığını da "maraz-ı nikris maraz-ı ekâbirdür" (gut hastalığı büyük adamların hastalığıdır) şeklinde izah etmeye çalışmıştır.

Âşık Çelebi, O'nun, ayağı yürüyemez, gözü gözlüksüz göremez bir haldeyken bile sevgili peşinde koştuğunu ve elinden deve tabanı kadehi hiç bırakmadığını söyler<sup>31</sup>.

Görülüyor ki Nihali Ca'fer Çelebi de sarhoş ve dengesiz bir yaşayış içindedir. Fakat bütün bu taşkınlıklarına rağmen Sultan Selim, şaire ilminden dolayı saygı göstermiş Devlet hizmetinde ondan yararlanmıştır.

**CELİLİ**<sup>32</sup>: Bursalıdır. Âşık Çelebi, Latîfi'nin İzniklidir demesine karşı çıkarak Celîlî'nin bizzat Hüsrev ü Şîrin'inin sonunda,

*Hâmidîzâde Celîlî Bursevî*

*Nazm idüp Şîrin ü Hüsrev nâmesin*

demesine rağmen "aceb latîfedür ki Latîfi İznikî'dür dimişdür" diye ta'rizde bulunur. Devrin zarif kişilerinden Acem kökenli şâir Hâmidî'nin oğludur. Babası ölümüne yakın bir vasiyetnâme yazarak şu sade beyitlerle,

*Vasiyy ü nâzır itdüm bi-gümânî  
Sikender Lâla vü Monlâ Sinân'ı  
Benüm oğlum benüm Abdül Celîlüm  
Balık bâzârına uğratmayasız*

Celîlî'yi Monla Sinân ve İskender Lala'ya emanet edip meyhânelerin bulunduğu Balık Pazarına (Karaköy) uğratmamalarını söyler.

Celîlî, öğrenciliğinin son yıllarında rûhî bir rahatsızlık geçirdiğinden, kalabalıktan hiç hoşlanmaz, çok az konuşur fakat yalnız kalmaktan da korkar hale gelir.

Âlî, Kühnü'l Ahbâr'ında, onu 977 (1569) yılında Bursa'da çarşıda gezinirken gördüğünü esen yelden şüphe kapıp kimseyle konuşmadığını, meyvecilerden meyve alıp parasını vermediğini, onların da durumunu bildikleri için para istemediklerini söyler. Bir gün Âlî, yanına yaklaşır ve konuşmaya zorlar. Elinden yaz kış eksik etmediği yelpâzesiyle hararetini gidermeye çalışarak Âlî'ye dönüp "Hücûm-ı gumûm bana ağız açdurmaz ne söyleyeyin" (Dertlerimin baskısı ağzımı açmamı engeller ne söyleyeyim) der. Yine Âlî'nin kaydettiğine göre şâirin bu hale

<sup>28</sup> Âşık Çelebi a.g.e. s: 385.

<sup>29</sup> Fuat Köprülü İslam Ansiklopedisi, Âşık Çelebi Maddesi, C.I, s: 695.

<sup>30</sup> Âşık Çelebi a.g.e. s: 387.

<sup>31</sup> a.g.e. s: 387.

<sup>32</sup> a.g.e. s: 190; Hasan Çelebi, a.g.e. s: 257; Kühnü'l-Ahbâr, a.g.e. s: 203; Şehî Beğ, a.g.e. s: 198; Latîfi, a.g.e. s: 144.

düşmesine, Murâdiye tevliyetinden aldığı 6 akçe maaşının Rüstem Paşa'nın sadrazam oluşuyla 3 akçeye düşürülmesi sebep olmuştur.

Latîfi ise yarı deli, konuşmaz biriydi derken, Âşık Çelebi onda deliliğin her çeşidinin bulunduğunu, yalnız gezdiğini, yürüyüşünün divânece olduğunu, dikkat çekici elbiseler giydiğini, âdet üzere Ulu Câmi'ye geldiğini fakat kimseyle konuşmadığını söyler. Âşık Çelebi bir gün şâirle konuşmak için Kaplıca yolu üzerindeki evine gider. onu, evinin önünde dizine dayanmış oturur bulur. Selam verir. Celîli selamını yüzünü ekşiterek alır fakat sorduklarına cevap vermez. Bir başka gün de ona Kadı Hamamı'nda rastlar. Şâirin kendisine ait olan şiirlerini değiştirerek okur. Gâyesi onu konuşturacaktır. Âşık Çelebi'ye sertçe bakarak bunlar benim değil der ve doğrularını okur. Âşık Çelebi şu günlerde ne ile meşgul olduğunu sorduğunda kitapçıklarla cevabını alır. Şehnâme yazdığından haberi olduğunu, yarıya gelip gelmediğini sorar. Celîli tamamladım der. Bu sefer, o sırada hayatta olan Zâtî ve Hayâlî hakkındaki düşüncelerini sorar. Muğlak bir şekilde işte hep malum cevabını alır. Daha çok konuşturmak isterse de sadece şu beyitleri okumakla yetinir.

*Beni sanman ki dilber aşkı böyle mübtelâ eyler*

*Beni şeydâ ezel bezmindeki kavî-i belâ eyler*

*Gönül mâl u menâli terk idüp fakr u fenâ ister*

*Geçüp mamûre-i âfâkdan vîrân-serâ ister*  
"Benî sevgilinin aşkının bu hâle soktuğunu sanmayın. Beni Ezel Meclisi'ndeki evet sözü çılgınlaştırmıştır. Gönül, malı mülkü terk edip her güzel yaşayıştan vazgeçerek fakirlikte, yoklukta mutlu olmayı ister."

Tezkirecilerin tamamının yarı deli diye tavsif ettikleri Celîli, öyle anlaşıyor ki yukarıda da zikrettiğimiz gibi medresenin bitiminde ruhî bir bunalım geçirmiş, ileriki yıllarda bu rahatsızlığı daha da artmıştır. Âhî'yle olan dostlukları sırasında meyhânelerde dolaşırken, Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şîrin, Gül-i Sadberg adlı mesnevîlerini yazarken fazla rahatsız olmadığı sezilmektedir. Celîli, bir devlet hizmetinde bulunmamıştır. Ancak şiirdeki kabiliyeti Murâdiye tevliyetinden az da olsa maaş bağlanmasını sağlamıştır. Görülüyor ki mecnun da olsa Devlet şâirleri korumuştur. Rüstem Paşa'nın olumsuz tavrı kişisel bir örnektir ve sadece Celîli'ye has değildir. Özellikle, Yahya

Beğ'e ettiklerini düşünürsek<sup>33</sup> Celîli gölgede kalır.

Âhî gibi, Âşık Çelebi gibi dostları O'nu yalnız bırakmak istememişler şiirdeki kabiliyetini takdir etmişlerdir. Şâir ise ruhî rahatsızlığının farkındadır. Bu durum şiirine de yansımıştır. Bu konuda şu beyitleri örnek gösterebiliriz:

*Bağlamışlardı Celîli'ye der-i meyhâneyi*  
*Âkıbet pîr-i mugândan oldu feth-i bâh ana*

"Meyhânenin kapısını Celîli'ye kapatmışlardı, sonunda pîr-i mugândan izin çıktı.

*Toptoltı harf-i cünündür nâme-i 'âmâlümüz*

*Ey Kirâmen Kâtibin ma'zûr dut ahvâlümüz*

"Amel defterimiz bütünüyle deliliklerle dolmuştur. Ey Kirâmen Kâtibin ne olur halimizi mazur gör"

Celîli'nin bir de vasiyeti vardır. Ölünce gözyaşlarıyla yıkanmalı, sevgilinin gelip geçtiği yola gömülmelidir.

*Öldükde bu ben hasteyi eşk ile yusunlar*  
*Cânâne güzer itdüğü yollarda kosunlar*

**GAZÂLÎ**<sup>34</sup>: Bursalıdır. Adı Muhammed'dir. Dış görünümüyle iri yapılı, şişman, dolayısıyla da çok obur, yaradılıştan keyfine düşkün, herkesi beğenmeyen, alay etmekten hoşlanan, laubâlî hareketleriyle dikkatleri üzerine toplayan, rind tabiatlı, çapkın bir karaktere sahiptir. Tezkireciler şu beytinden hareketle;

*Mecnûn ki belâ destini geşt itdi ser-â-ser*  
*Gam-hâneme geldi didi hâlün ne birâder*

"Mecnun belâ çölünü baştan başa dolanıp gamlarla dolu evime geldi ve nasılsın kardeşim dedi."

Ona Deli Birader lakabının takıldığını yazarlarsa da herşeyin aşırısına kaçması, maceradan hoşlanması, dengesiz bazı hareketlerde bulunması ve bir deli gibi yaşamasına bakılırsa bunun sadece bir beyitle sınırlı olmadığı görülecektir.

Gazâlî, medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Manisa'da Sancak Beyi olan Sultan Korkut'un hizmetine girer. Korkut'un hizmetinde bulunan ve şiir meclisini şenlendirenlerden biri de ölümüne kadar yanından

<sup>33</sup> Yahyâ Beğ Divânı, Mehmet Çavuşoğlu. İstanbul Üniversitesi Yayınları 1977, s: 6.

<sup>34</sup> Âşık Çelebi, a.g.e. s: 760; Hasan Çelebi a.g.e. s: 721; Künhü'l-Ahbâr, a.g.e. s: 249; Şehî Beğ, a.g.e. s: 136; Latîfi, a.g.e. s: 183.

hiç ayrılmayan sadık bendesi Piyâle Beğ<sup>35</sup>dir. Meşrebleri birbirine yakın olan bu iki dost, Korkut'la birlikte Mısır'a giderler. Mısır gecelerinin birinde, bir içki âleminde Korkut, Gazâlî'nin aşırı bir davranışı ya da bir sözünden dolayı sinirlenir ve katlini emreder. Âşık Çelebi, bu olayı anlatırken<sup>36</sup> "Deli ölüm korkusuyla upuslu olup can başına sıçar" der. Daha sonra Gazâlî kendisini katledecek olan kapıcıya "sen beni öldürürsen sabahleyin şehzâde ayılınca beni sorar, öldürüldüğümü öğrenince seni öldürür, belki de derine saman doldurur" der. Bunu duyan kapıcı "delüden uslu haber" diyerek Deli Birader'i öldürtmekten vazgeçip hapseder. Şehzâde sabah ayıldığında "Birader'e gel deyin, mahmurluğumuzu giderelim, tatlı kadehler içelim" der. Tecrübeli ve ileri görüşlü kapıcı onu gizlediği yerden çıkarmış ve kendi kellesini de kurtarmıştır. Görülüyor ki Piyâle Beğ vasıtasıyla Korkut'a ulaşan Gazâlî, delicesine yaşamaktadır, kapıcı bile onu deli olarak tanımaktadır.

Gazâlî, Elfiyye ve Şelfiyye<sup>37</sup> tarzında Dâfiü'l-Gumûm ve Râfiü'l-Hümûm<sup>38</sup> adlı cinsellikle ilgili bir kitap yazar. Bu dönemde konusu şehvet olan böyle bir eseri yazmak gerçekten de cesaretin ötesinde bir deliliğin işareti. Nitekim Şehzâde de bu eserden hoşlanmamıştır<sup>39</sup>

Şehzâde'nin öldürülmesinden sonra Gazâlî devlet kapısından da bilimden de uzaklaşır. Geyikli Baba Tekkesi'ne<sup>40</sup> şeyh olur ve şu meşhur beytini söyler:

*Hayâl-i çeşm-i âhûlarla her bâr  
Geyikli Baba'ya döndük behey yâr*

Saraydan tekkeye bu zorunlu sığınma, şâiri mutlu kılmaz. Kısa bir müddet sonra tekrar ilme döner ve Sivrihisar'a müderris olur. Fakat orada da fazla kalamayarak İstanbul'a gelir. Eşrâf neden görevi bıraktığını sorunca "sivri yir olduğu için kalup huzur bulamadım, bir düzce yir lutf idün" diye cevap verir. Onlar da Birâder'i ciddiye alıp düzlük bir yer olan Akşehir'e müderris olarak gönderirler.<sup>41</sup> Akşehir kırları, dağları, bağları, bahçeleri ile cennet gibi bir şehirdir. Bu güzellikler karşısında coşan şâirin delilikleri depreşerek<sup>42</sup> üç beytini aldığımız şu sade kıt'ayı söyler:

*Gönül kesretde dil-gîr oldu vahdet  
güşesin ister*

*Cihânda zahmeti çok çekdi râhat güşesin  
ister*

*Hemen sen künc-i mescidde yûri zâhid  
selâmet ol*

*Benüm meyhânede gönüm melâmet  
güşesin ister*

*Kasâvet kesb idüp gönli kararur kırı  
kavgadan*

*Anunçün Akşehirde bir ferâgat küşesin  
ister*

Tekkeden medreseye, medreseden kaçıp tekrar başka medreseye gidiş, Âşık Çelebi'nin ifadesiyle "divâneye yine deliliğin gelişi"<sup>43</sup>, bir kaba sığmayışın, yerini beğenmeyişin, bir taşkınlığın" ifadesidir.

Akşehirdeyken ilk beyti şöyle olan;

*Gâfil olman dostlar oldu yakın âhir  
zaman*

Döndü işler aksine kalmadı emn ü emân  
sade söyleyişli bir kıta yazarak birçok kişiyi yermiş, halkı kötülemiş, herkes dilinden kaçıp kendisine düşman olmuştur. Deli Birader artık Akşehir'den de kaçmak ister. Gözü üst makamlardadır. Dostu Kazasker Kadri Efendi'den Isparta yakınlarındaki Ağras müftülüğünü ister. Kadri Efendi "harcun degüldür" deyince şu kıt'ayı yazarak muradına kavuşur ve Ağras'a müftü olur.

*Demünde yağmasa bârân-ı ihsân  
Letâfet sebze-zârı hurrem olmaz*

hep geyiklerle yürüdüğü için bu adı alan Geyikli Baba adına yapılmış olan tekke. Bursa'nın doğusunda ve "Baba Sultan Köyü" diye bilinen bu köyde, Orhan Gazi yine bu dervişin adına bir de "Cuma Mescidi" yaptırmıştır. Orhan Şâik Gökyay a.g.m.

<sup>41</sup> Latîfî, a.g.e. s: 183.

<sup>42</sup> Âşık Çelebi a.g.e. s: 760.

<sup>43</sup> a.g.e. s: 760.

<sup>35</sup> Orhan Şâik Gökyay, Gazâlî I,II, Türk Dili Mart 1970, sayı: 223.

<sup>36</sup> Âşık Çelebi a.g.e. s: 765.

<sup>37</sup> Elfiyye ve Şelfiyye: Şâir Hakîm Ezrâkî'nin yazdığı bir kitap. Bunu Selçuklu hükümdarı Tuğrul'un kızkardeşinin oğlu Nişabur Melîki, Doğan Şah için yazmıştır. Doğan Şah'ın erkekliği zayıflayınca bu kitaptan faydalanmıştır. İçinde gûyâ, 1000 erkekle yatmış olan bir kadının uydurma hikâyesi vardır. Ve kitap bu kadını türlü durumlarda tasvîr etmektedir. Orhan Şâik Gökyay a.g.m.

<sup>38</sup> Dâfiü'l-Gumûm ve Râfiü'l-Hümûm: Gazâlî'nin şehvet uyandırmak konusunda yazdığı alay yollu bir kitap. Yedi anabölümden oluşur. İbn-i Kalyeti'nin yazdığı ve ondört anabölüme ayırdığı bu konudaki Rüştü'l-Lebib ilâ Muâşeretü'l-Habîb adlı kitabıyla Aynî'nin Hezelîyât'ından ve Ubeyd-i Zakânî'nin açık saçık şakalar dolu eserinden de yararlanmış ve bu kitaplardan bir çok aktarma yapmıştır. Orhan Şâik Gökyay a.g.m.

<sup>39</sup> Sultan Korkut bu kitabı görünce yüzünü buruşturmuş, içindeki açık saçık sözlerden canı sıkılarak Gazâlî'yi bu kötü sözleri gibi reddetmiştir. Orhan Şâik Gökyay a.g.m.

<sup>40</sup> Geyikli Baba Tekkesi: Orhan Gazi zamanında İnégöl yöresinde, Uludağ'da dolaşan dervişlerden biri olan ve dağda

*Cihânda kûçek ü büzrük katında  
Keremden râst hiç âvâze olmaz  
Efendi lutf it ölçüp dökmeği ko  
Meta'-ı himmete endâze olmaz*

Müftü olur da ne olur! Bir kere tabiatında delilik vardır. Bu görev de onu tatmin etmez ve tekrar İstanbul'a döner. İstanbul'da küçük yaştan beri arkadaş olduğu Derviş Çelebi ve Sirkeci Bahşi ona kucak açarlar. Âşık Çelebi'nin geniş bilgi verdiği<sup>44</sup> bu iki dostun Beşiktaş'ta bahçeleri vardır. Hiç para tutmayan kazandığını yiyen Gazali dostlarına yük almak istemez. Şu beyitle başlayan;

*Çünkü mîr-i mücerredân oldum  
Bana bir yer gerek emîrâne*

"Mâdem ki ben bekarların beyi oldum, bana beye yakışan bir yer gerek"

bir kıta yazarak eşrâftan borç ister. Başta İbrahim Paşa olmak üzere üst düzey devlet yöneticileri, topladıkları çokça parayı şâire ulaştırırlar. O da bu parayla ev, bahçe, mescid, tekke ve havuzlu bir hamam yaptırır. Tekkeye, Âteşi adındaki derviş post-nişin yapar, hamamın kasasına da âşık olduğu ve her görenin güzelliği karşısında yanıp yakıldığı dervişin oğlu Memişâh adındaki dilberi oturtur. Tabii, Memişâh sebebiyle hamamın müşterileri fazlalaşır ve diğer hamamcılar müşterisiz kalınca İbrahim Paşa'ya bir takım iftiralarla şikayete giderler. Şâirin o sıralarda söylediği bir kıtasında geçen şu beyti okuyarak "sizi ve dostunuz Çeste Bâli'yi kastediyor" derler. Beyit şöyledir;

*Ne mahkum arada belli ne hâkim  
Düğündür kim çalan kim oynayan kim*

Bu duruma fazlasıyla sinirlenen İbrahim Paşa, hamamın havuzunu yıktırır. Devrin şâirlerinden Hâverî bu olaya, "Gazâli havza sı..tun" diye târih düşürmüştür. Bu perişan durum karşısında Gazâli ağlar, sızlar borcunu nasıl ödeyeceğim diye sağa sola başvurur. Hattâ o sırada Kırtova'da kadı olan Âşık Çelebi'nin babasına da bir kıt'a yazarak hâlini arz eder, yardım ister. Aradığını bulamayınca ikinci kez yine herşeyden elini eteğini çekip tecerrüdden dem vurur. Memişâh'la arasında ilişki bulunduğu iftirasını, yakın dostu Sirkeci Bahşi'den bilir ve yeminler edip, ne tüysüz delikanlı ne de kadınla bir ilişığının kalmadığını söyleyerek bu sefer kurtuluşu hacca gitmekte bulur. İstanbul'u terkediş nedenini, şu sade söyleyişli kıtasında, Sirkeci Bahşi ile o sırada ölmüş olan Memî Şâh'a bağlar. Kıt'a şöyledir;

*Mekkeye gitmemiz aceb oldu  
Bir öli bir diri sebeb oldu  
Öliye rahmet eyleye Allâh  
Diri rahmet bulmaya şa'llâh*

Bütün bu tatsızlıklara rağmen Gazâli'ye Hacc'a gitmesi için başta Kânûnî Sultan Süleyman olmak üzere, vezirler ve diğer devlet adamları para yardımında bulunurlar. O, bu yardımları keseye atarak Revânî gibi Surre emîni görevi ile Hacc'a gider. Hac'dan dostlarına yazdığı bir mektupdaki kıt'asından alınan şu beyitlerde, düşman yüzler görmekten kurtulduğunu, üzüntülerini bir tarafa ittiğini söyler:

*Sağ esen misin ey nesim-i şimâl  
Nedür ahvâl-i rûzgâr eyü mi*

.....  
*Sanmanız ki diyâr-ı gurbetde  
Kişi zevk eyleyip safâ sürmez  
Dür olur gerçi kim ehîbhâdan  
Hele a'dâ yüzün dahi görmez*

Âşık Çelebi, şâirin gazellerinin güzel olmadığını fakat hezelerde ve hicivde belli başlı İran ve Arap şâirleriyle isim isim karşılaştırarak çok başarılı olduğunu söyler. Hayâlî ve Revânî gibi devrin önde gelen şâirleriyle hiciv tarzında karşılıklı şiirler yazdığına bakılırsa Âşık Çelebi'nin haklılığı anlaşılacaktır<sup>45</sup>.

Hezel ve hiciv yazar şâirler çizgi dışı kişilikleriyle toplum değerlerine ters düştükleri için fiziksel ve ruhsal bunalımlarını, komplekslerini bu tür şiirlerle dile getirirler. Gerek Nihâli Ca'fer Çelebi, gerekse Gazâli bu tür şâirlerdendir.

Deli Birâder'in bu dengesiz yaşayışı, 1534 yılında sona erer ve Mekke'de kendi yaptırdığı mescidin avlusuna gömülür.

Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret'i tanıtırken<sup>46</sup> "atletik tiplerin bir muvâzenesizlik başgösterdiği zaman şizofreniye doğru meylettiklerini, bu hastalığın belirtilerinin de haddinden fazla hassasiyet, insandan kaçma, çekingenlik, ciddiyet, garâbet, mahcupluk, ürkeklik, ince hislilik, titizlik, tabiat ve kitap sevgisi, kısacası 1) Aşırı duyarlılık 2) İçine kapanma, şeklinde tezâhür ettiğini" söyler. Bunalımlı yaşayışını vermeye çalıştığımız Gazâli'de bu vasıfların bir kısmını bulmak mümkündür. Gerçekten Gazâli yukarıda da belirttiğimiz gibi boylu poslu atletik yapılı biridir.

<sup>45</sup> Orhan Şaik Gökyay a.g.m.

<sup>46</sup> Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret, Dergâh Yayınları, İstanbul 1971 s: 45-46.

<sup>44</sup> a.g.e. s: 760.

Bütün bu olumsuz yönlerine rağmen Gazâlî'yi devlet el üstünde tutmuş dostları hiç yalnız bırakmamış fakat şâir kendisiyle hiç barışık olamamıştır.

Bu çalışmamızda bedensel ve ruhsal özürlü on Dîvân şâirini tanıtarak Devletin ve şâir dostlarının kendilerine yaklaşımlarının nasıl olduğunu ve kendi kendilerini nasıl değerlendirdiklerini vermeğe çalıştık. Sonuç olarak gördük ki Devlet, şâirler arasında hiçbir ayırım yapmaksızın özürlü şâirlerin ellerinden tutmuşken, şâir dostları, hiciv ve hezel yollu manzumelerle özürlüleri incitmişlerdir. Kendileri ise çok kez eksikliklerini kabullenmiş fakat bu halleriyle bile sağlıklı şâirlerden daha başarılı olduklarını ispata çalışmışlardır.

#### KAYNAKÇA

- Âşık, Çelebi. Meşâirü's-suarâ, Millet Kütüphanesi. Ali Emiri TY.772
- Beyzadeoğlu, Süreyya. (1999). "Bir Dilek Daha" *Türk Edebiyatı*, s: 303
- .(1998). *Ahmed Bâdi Armağan*, Trakya Üniversitesi. Basılmamış Araştırma Projesi
- Çavuşoğlu, Mehmet. (1997). *Yahya Beğ Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Furat, A.Suphi. (1990). *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi
- Gökyay, Orhan Şaik. (1970). "Gazâlî I, II" *Türk Dili* 1-2, s.22-223
- İsen, Mustafa. (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları,
- İsen, Mustafa. (1989). *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- İsen, Mustafa. (1980). *Sehî Beğ, Tezkire*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser,
- Kaplan, Mehmed. (1971). *Tevfik Fikret*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (1963). *Şiir Tahlilleri I*, İstanbul: Dergah Yayınları
- Köprülü, Fuat. *İslam Ansiklopedisi*, Âşık Çelebi mad. C.1
- Kurnaz, Cemal. (1997). *Türküden Gazele, Halk ve Dîvân Şiirinin Müsterekleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Akçağ Yayınları,
- Kutluk, İbrahim. (1989). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-suarâ*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, Süleymaniye Kütüphanesi. Fatih TY. 4225
- Pakalın, Mehmed Zeki. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1956). *XIX.Yüzyıl Edebiyat Tarihi*, İstanbul: Çalayan Yayını.